

แนวคิดพุทธจักรวาลวิทยาในการวางผังวัดอินทราวาส อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

ชุตินา สุคันธสิริกุล¹

บทคัดย่อ

แนวคิดพุทธจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังวัดอินทราวาส อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ มิได้เน้นแนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลคติในการวางผังวัดดังเช่นวัดหลวง เนื่องจากการวางรูปแบบอาคารต่างๆ ของวัดในบางส่วนมิได้ถูกจัดวางตำแหน่งทิศทางให้สอดคล้องกับรูปแบบ พุทธจักรวาลคติในการวางผังวัดโดยทั่วไป หรือรูปแบบเฉพาะของพุทธจักรวาลคติในการวางผังวัดล้านนาแต่อย่างใด แนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังวัดไม่ครอบคลุมความหมาย ลักษณะ องค์ประกอบ โครงสร้างของพุทธจักรวาลวิทยาทั้งหมด เนื่องจากมีองค์ประกอบของวัดบางส่วนของวัดที่สอดคล้องและไม่สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยา อีกทั้งไม่สามารถแทนค่าสัญลักษณ์ตามแนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาได้อย่างชัดเจน เพราะจากการศึกษาแนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาของผู้วิจัยและการสัมภาษณ์ปราชญ์เชิงลึกทางพระพุทธศาสนา สามารถนำแนวคิดดังกล่าวไปแทนค่าองค์ประกอบของวัดได้หลายอย่างด้วยกัน อาทิ ระเบียงคตรอบพระวิหารทรงพื้นเมืองล้านนาสามารถแทนสัญลักษณ์เป็นเสมือนกำแพง

จักรวาล หากแทนพระวิหารทรงพื้นเมืองล้านนาเป็นเขาพระสุเมรุ ในขณะที่เดียวกัน ระเบียงคตรอบพระวิหารทรงพื้นเมืองล้านนาก็ยังสามารถแทนค่าเป็นทวีปใหญ่ทั้ง 4 ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุได้ อีกด้วย แต่ในทางกลับกันก็อาจไม่สามารถแทนค่าระเบียงคตของวัดอินทราวาสเป็นทวีปใหญ่ทั้ง 4 อันได้แก่ ชมพูทวีปที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ อปรโคยานทวีปที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก อุตตรกुरुทวีปที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือ และบุพพวิเทหทวีปที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากขาดระเบียงคตทางด้านทิศตะวันออก

เมื่อวิเคราะห์โดยภาพรวม การวางผังวัดอินทราวาส เน้นประโยชน์ใช้สอยมากกว่า ใช้แนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาโดยตรง และเมื่อการวางผังวัดไม่เป็นไปตามแนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยมีทัศนะว่าวัดอินทราวาสอาจจะใช้คติพระรัตนตรัยในการวางผังวัดตามแบบอย่างของล้านนาที่แสดงให้เห็นถึงความหมายในเชิงสัญลักษณ์ขององค์ประกอบในวัด

คำสำคัญ : จักรวาลวิทยา, พุทธจักรวาลวิทยา, พุทธจักรวาลคติ, การวางผังวัด,

Abstract

Buddhist Cosmology that appear in the layout of Indrawasa Temple in the Hang Dong District of Chiang Mai Province, the researcher found that Indrawasa Temple is the only private monastery that does not emphasize Buddhist cosmological principles in its layout as other famous temples (for instance, the royal monastery) do. Since the layout of some parts of the constructions of the temple do not show a correspondence to the Buddhist cosmological concepts generally present in the layout of others

¹ นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “แนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังวัดอินทราวาสอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่” มี ผศ.ดร.วิโรจน์ อินทนนท์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

temples, or to even the specific forms of Buddhist Cosmology found in the layout of temples in Lanna.

Most importantly, the concepts of Buddhist Cosmology that appear in the layout of Indrawasa Temple, in the Hang Dong District of Chiang Mai Province, do not completely cover the significance, characteristics, constituents and structure of Buddhist Cosmology, since there are parts of the temple's construction that conform to concepts of Buddhist Cosmology, and parts that do not. Furthermore, there is no clear symbolic representation of Buddhist cosmological concepts, because the researcher's studies of Buddhist cosmological ideas and interviews with scholars deeply knowledgeable in Buddhism convey a representation of the aforementioned concepts in numerous elements of temple construction, such as the cloister around a temple hall that follows the Lanna tradition, which can symbolize the wall of universe. If a temple hall in the tradition of Lanna is instead taken to represent Mount Meru, the cloister around the hall can represent all four major continents surrounding Mount Meru as well. However, the cloister in Indrawasa Temple cannot be taken to represent the four major continents around Mount Meru (Jambudvipa to the South, Aparagodaniya to the West, Uttarakuru to the North and Purvavideha to the East) completely, because the Eastern cloister is missing.

When the researcher analyzed by overall image, the layout planning of Indrawasa Temple emphasises the advantage of usability more than on the concept of Buddhist cosmological directly and when the layout of Indrawasa Temple does not in line with the concept of Buddhist

cosmological, the researcher thinks that Indrawasa Temple might use The Triple Jewels moral for the temple planning as same as Lanna style that shows the symbolic meaning of the composition in the temple.

Keywords : *Cosmology, Buddhist Cosmology, Buddhist cosmological concept, the Layout of temple,*

1. บทนำ

วัดอินทราวาส ตั้งอยู่ที่ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. 2399-2412 สมัยพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (เจ้าชีวิตฮ้าง) ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน สาเหตุที่เรียกว่า วัดต้นเกว๋น คำว่า “ต้นเกว๋น” หมายถึง ตะขบป่า สันนิษฐานว่าสมัยก่อนคงมีต้นตะขบป่า อยู่จำนวนมาก และภายหลังได้มีชื่ออย่างเป็นทางการว่า วัดอินทราวาส โดยตั้งชื่อตามครูบาอินทร์ เจ้าอาวาสองค์ที่ 2 ผู้พัฒนาวัดนี้ให้มีความเจริญรุ่งเรือง (อนุ เนินหาด, 2545)

ความสำคัญในอดีต วัดอินทราวาส ใช้เป็นสถานที่พักกระบวนแห่ พระบรมธาตุ ศรีจอมทอง จากอำเภอจอมทองไปยังตัวเมืองเชียงใหม่ เป็นประเพณีของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ที่จะมาสรงน้ำพระธาตุเป็นประจำทุกปี เมื่อสมัยถนนสายเชียงใหม่ - ฮอด ยังไม่ได้ถูกสร้าง ถนนสายเดิมจะผ่านหน้าวัดทางทิศตะวันออก ซึ่งขบวนแห่จะมาพัก ณ วัดนี้ ประมาณ 2-3 วัน เพื่อให้ประชาชนที่อยู่อาศัยในละแวกดังกล่าวได้มาสรงน้ำพระธาตุ (ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2535)

ปัจจุบัน วัดอินทราวาสมีนักท่องเที่ยวเข้าเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก และได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2518 และในปี พ.ศ. 2532 วัดอินทราวาสได้รับรางวัลสถาปัตยกรรมดีเด่นของสมาคม

สถาปนิกลายมโนในพระบรมราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

จากความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเล็งเห็นความสำคัญและคุณค่าของวัดอินทราวาส และได้ใช้เป็นสถานที่ศึกษาเพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังวัดดังกล่าว ซึ่งยังไม่มีเอกสารและงานวิจัยใดๆ ทางด้านปรัชญาได้ทำมาก่อน โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท และเพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังวัดอินทราวาส อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทบถวณวรรณกรรม เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการทำวิจัย ได้แก่ แนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท แนวคิดเรื่องจักรวาลคติในการวางผังวัดล้านนา แนวคิดเรื่องการตีความสัญลักษณ์ทางศาสนา ส่วนการทบทวนวรรณกรรมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องได้ศึกษาเรื่อง ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องจักรวาล จักรวาลในพระพุทธศาสนา จักรวาลแบบล้านนา การตีความสัญลักษณ์ทางศาสนา อีกทั้ง ยังได้ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ 2539 แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บบันทึกทางภาพถ่าย การสัมภาษณ์ปราชญ์เชิงลึกทางพระพุทธศาสนา มาวิเคราะห์ตามแนวคิด เรื่องพุทธจักรวาลวิทยา โดยขอบเขตการวิจัยอยู่ที่ความหมาย ลักษณะ องค์ประกอบ โครงสร้างของพุทธจักรวาลวิทยา

2. แนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท

จักรวาลวิทยาในแง่วิทยาศาสตร์ ณ ปัจจุบัน ได้เข้ามามีบทบาทต่อมนุษย์ เพราะองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มีความน่าเชื่อถือและมีเหตุผล

จึงทำให้ความเชื่อเรื่องจักรวาลในศาสนาต่างๆ ถูกลดความสำคัญลง และถูกมองเป็นเรื่องเพ้อฝัน ทั้งนี้เป็นเพราะความเจริญ ทางวิทยาศาสตร์ในไม่กี่ร้อยปีที่ผ่านมา สามารถตอบคำถามมนุษย์เกี่ยวกับจักรวาลและโลกได้ในเชิงประจักษ์ ดังเช่นตัวอย่างในศตวรรษที่ 17 เซอร์ไอแซก นิวตัน นักฟิสิกส์หรือนักดาราศาสตร์ชาวอังกฤษ ผู้ค้นพบกฎแรงโน้มถ่วงจากการสังเกตและตั้งข้อสงสัยว่าทำไมลูกแอปเปิ้ลจึงตกลงสู่พื้น โดยนิวตันพบว่า นั่นเป็นเพราะโลกมีแรงดึงดูด และเป็นแรงดึงดูดเช่นเดียวกันที่ทำให้ดาวเคราะห์โคจรรอบดวงอาทิตย์ หรือแม้กระทั่งการส่งยานอวกาศออกสำรวจโลก ดาวเคราะห์ ดาวหาง เทหวัตถุบนท้องฟ้าต่างๆ ที่อยู่ในจักรวาล ซึ่งวิทยาการสมัยใหม่นี้สามารถตอบคำถาม และอธิบายเรื่องราวต่างๆ ของจักรวาลที่มนุษยชาติเคยสงสัยใคร่รู้มาเป็นเวลานาน และองค์ความรู้ใหม่นี้ได้เปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของมนุษยชาติอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาเรื่องจักรวาลวิทยาในพระพุทธศาสนา ยังคงได้รับความสนใจจากปราชญ์และผู้ที่ต้องการทราบความเป็นมาของพุทธจักรวาลวิทยาอย่างต่อเนื่อง

2.1 ความหมายของจักรวาลในพุทธปรัชญาเถรวาท ในภาษาบาลีใช้คำว่า จกกวาฬ มาจากกรุปวิเคราะห์ว่า “จักรวาฬ” โดยอรรถวิเคราะห์ว่า “ไป” คือ เป็นไป หรือเคลื่อนหมุนไปราวกับล้อของรถ ซึ่งหมายความว่า เป็นวงกลมราวกับล้อของรถ (พระมหาพรหมชา ฐมฺมหาโส, 2550, น.16)

2.2 ลักษณะของจักรวาลในพุทธปรัชญาเถรวาท มีลักษณะกลมเหมือนกับล้อของรถ และลุ่มลึกเหมือนแอ่ง ส่วนลักษณะของจักรวาลในมุมมองของอรรถกถาจารย์มีลักษณะทรงกลมแบนราบซึ่งได้รับอิทธิพลโลกทัศน์จากพราหมณ์-ฮินดูที่เชื่อว่าโลกแบน แตกต่างจากที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสังขารูปัตติสูตร ที่อธิบายว่าทุกโลกธาตุในจักรวาลมีลักษณะเป็นทรงกลมเหมือนผลมะขามป้อม (ม.อ. 14/165/209-210)

2.3 องค์ประกอบของจักรวาลในพุทธปรัชญาเถรวาท เกิดจากการรวมตัวของธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ เรียกว่า มหาธาตุ 4 โดยสารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2539, น.216) ให้ความหมายของคำว่า “ธาตุ” ว่า หมายถึง “เอกเทศอันหนึ่งๆ ที่คุณกันเป็นวัตถุอันหนึ่งๆ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ คุณกันเป็นร่างกาย ซึ่งธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ธาตุดิน เรียกว่า ปฐวีธาตุ มีลักษณะแข็งแข็ง ธาตุน้ำ เรียกว่า อาโปธาตุ มีลักษณะเอิบอาบ ธาตุไฟ เรียกว่า เตโชธาตุ มีลักษณะร้อน ธาตุลม เรียกว่า วาโยธาตุ มีลักษณะ พัดไปมา” ธาตุทั้ง 4 เหล่านี้เป็นองค์ประกอบของสรรพสิ่งต่างๆ ในจักรวาลที่เกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด เป็นวัตถุดั้งเดิมของสรรพสิ่งทั้งหลาย

2.4 โครงสร้างของจักรวาลในพุทธปรัชญาเถรวาท ประกอบด้วย แผ่นดิน น้ำ ลม เขาสีเนรุ (เขาพระสุเมรุ) ภูเขาสัตตบริภัณฑ์ ภูเขาหิมวันต์ (ภูเขาหิมพานต์) ภูเขาจักรวาล (ภูเขาจักรวาล) ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ภพดาวดึงส์ ภพอสูร อเวจีมหานรก (อวิจีมหานรก) ทวีปใหญ่ 4 ทวีปเล็ก โลกัณตนากร (โลกัณตริกนากร) มหาสมุทร 4 หากมองโดยภาพรวม โครงสร้าง ของจักรวาลในพุทธปรัชญาเถรวาทมีทั้งหมด 31 ภูมิ ได้แก่ ทุคติ ประกอบด้วย นรกภูมิ เปรตภูมิ อสุรกายภูมิ ตีรจฉานภูมิ และสุคติ ประกอบด้วย มนุษยโลก เทวโลก (จาตุมหาราช ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตตี) พรหมโลก 20 ชั้น แบ่งเป็นรูปพรหม 16 ชั้น และอรุปรหม 4 ชั้น รวมทั้งหมดที่กล่าวจึงมี 31 ภูมิ

โครงสร้างของจักรวาลทางพระพุทธศาสนาเกิดจากความว่างเปล่า หรือมีอากาศธาตุรองรับอยู่แล้วจึงเกิดสรรพสิ่งต่างๆ ขึ้นในจักรวาลภายใต้

ที่ว่างดังกล่าว ซึ่งโครงสร้างทางกายภาพของจักรวาล มีการวางตำแหน่งโดยเขาสีเนรุเป็นภูเขาที่ใหญ่ที่สุดและเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ถัดจากเขาสีเนรุ มีภูเขาสัตตบริภัณฑ์ล้อมรอบเขาสีเนรุอยู่ ภูเขารอบนอกสุดจะมีลักษณะต่ำสุด ซึ่งจะไล่ระดับความสูงจนกระทั่งรอบที่ 7 ติดกับเขาสีเนรุ ซึ่งจะมีระดับสูงที่สุดในระหว่างเขาแต่ละชั้นจะมีมหาสมุทรคั่นกลาง ถัดจากภูเขาทั้ง 7 ออกไปเป็นทะเลใหญ่ เป็นที่ตั้งของโลกมนุษย์ทั้ง 4 ทวีป ซึ่งอยู่ประจำ 4 ทิศ รอบเขาสีเนรุมีดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ลอยอยู่ระดับกึ่งกลางระหว่างระดับพื้นทะเลกับยอดเขาสีเนรุ โคจรรอบเขาสีเนรุ

2.5 เรื่องวิวัฒนาการและการดับสลายของจักรวาลในพุทธปรัชญาเถรวาท มีสาเหตุหลักจากการเผาไหม้ของดวงอาทิตย์ทั้ง 7 ดวง ดังปรากฏในลัทธิสุริยสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องนี้ แก่พระภิกษุทั้งหลาย ณ อัมพปาลีวัน เขตกรุงเวสาลี พระสูตรนี้ได้กล่าวถึงสาเหตุที่จักรวาลและโลกถูกทำลาย มี 3 ประการ ได้แก่ ไฟ น้ำ ลม แต่เน้นพิเศษว่าจะถูกทำลายด้วยไฟเป็นส่วนใหญ่ โดยพระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องในอนาคต ดวงอาทิตย์จะขึ้นครบ 7 ดวง และการพิณาศของโลก ซึ่งสรุปความได้ว่า ระยะเวลาที่ผ่านมาเป็นเวลานาน จะเป็นสมัยที่ฝนไม่ตก พืชพันธุ์ต่างๆ จะเหี่ยวแห้งตาย อีกทั้งแม่น้ำและมหาสมุทรจะแห้งขอด โลกจะพิณาศ โดยเริ่มตั้งแต่ดวงอาทิตย์ดวงที่ 2 ปรากฏขึ้น ทำให้แม่น้ำแห้งขอด ดวงที่ 3 และดวงที่ 4 ทำให้แม่น้ำสายใหญ่เหือดแห้ง ดวงที่ 5 ทำให้น้ำในมหาสมุทรเหือดแห้ง เมื่อดวงที่ 6 ปรากฏ แผ่นดินใหญ่และภูเขาสีเนรุก็ร้อนจนมีควันพวยพุ่งขึ้น จนกระทั่งดวงอาทิตย์ดวงที่ 7 ปรากฏ แผ่นดินรวมทั้งภูเขาสีเนรุจะลุกไหม้ และมีเปลวไฟลุกโชนขึ้นไปจนถึงชั้นพรหม (อง.สตุตค. 23/66/132-133)

3. พุทธจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังวัดอินทราวาส อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

3.1 พุทธจักรวาลคติในการวางผังวัด

พุทธจักรวาลคติ คือ ความคิดในลักษณะนามธรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับความเป็นมาของจักรวาล โลก รวมถึงสรรพสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในจักรวาล โดยสัญลักษณ์ของระบบจักรวาลทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ แผ่นดิน น้ำ ลม เขาสินธุ (เขาพระสุเมรุ) ภูเขาสัตตบริภัณฑ์ ภูเขาหิมวันต์ (ภูเขาหิมพานต์) ภูเขาจักรวาล (ภูเขาจักรวาฬ) ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ภพดาวดึงส์ ภพอสถูร อเวจีมหานรก ทวีปใหญ่ 4 ทวีป ทวีปเล็ก โลกัณตมร (โลกัณตริกนรก) มหาสมุทร 4 นอกจากนี้ยังรวมถึงสวรรค์อีก 5 ชั้น นอกจากนี้ ดาวดึงส์ที่กล่าวแล้ว นรกภูมินอกเหนือจากที่กล่าวแล้ว พรหมโลก 20 ชั้น เปรตภูมิ อสุรกายภูมิ ติรัจฉานภูมิ มนุษย์โลก ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล ในพระพุทธศาสนาด้วย

ส่วนการวางผังพุทธจักรวาลคติ คือ การวางรูปแบบอาคารสถานที่ทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะวัดเป็นหนึ่งในสถาบันทางสังคมและวัฒนธรรมที่คอยจัดระบบระเบียบความเชื่อเป็นเสมือนศูนย์รวมจิตใจของผู้คนนั้น มักจะมีการจัดวางตำแหน่งทิศทางให้สอดคล้องกับคติความเชื่อเรื่องจักรวาลในพระพุทธศาสนา โดยมีการสร้างแบบจำลองของพุทธจักรวาลขึ้นมา เพื่อให้พื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นสถานที่พิเศษและเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ต่อการประกอบพิธีกรรม

เมื่อกล่าวถึงพื้นที่ของวัดโดยทั่วไป แบ่งเป็น 3 เขต ได้แก่ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตธรณีสงฆ์

ประการแรก เขตพุทธาวาส เป็นขอบเขตบริเวณวัดที่สำคัญที่สุด เป็นพื้นที่ประกอบศาสนพิธี มีอาคารสำคัญ ดังนี้

1. พระเจดีย์ พระมณฑป พระปราสาท คือ อาคารที่สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางของวัด
2. พระอุโบสถ คือ อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมในการทำสังฆกรรมของพระภิกษุสงฆ์
3. พระวิหาร คือ อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส
4. เจดีย์ (มณฑป ปราสาท) ราย เจดีย์ (มณฑป ปราสาท) ทิศ คือ อาคารที่ใช้บรรจุอัฐิหรือ เป็นอาคารที่ประกอบขึ้นเพื่อให้ผังมีความสมบูรณ์
5. หอระฆัง คือ อาคารที่ใช้ทำการบอกเวลาสำหรับพระภิกษุสงฆ์
6. ศาลาต่างๆ เช่น ศาลาราย ที่นั่งพักของผู้มาวัด ศาลาทึบล้อมอาคารสำคัญ ใช้เป็นที่นั่งพัก และประกอบผังให้สมบูรณ์
7. พระระเบียง คือ อาคารที่ล้อมอาคารสำคัญ หรือล้อมแสดงเป็นเขตพุทธาวาส
8. พลับพลาเปลื้องเครื่อง คือ อาคารที่ใช้สำหรับเป็นที่พระมหากษัตริย์เปลี่ยนชุดฉลองพระองค์ในครั้งเสด็จพระราชดำเนินเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล
9. ชุ่มประตูด
10. ศาลาท่าน้ำ

องค์ประกอบที่เป็นอาคารต่างๆ ในเขตพุทธาวาสตามสถาปัตยกรรมไทย พระเจดีย์ พระมณฑป พระปราสาท เป็นอาคารที่สำคัญที่สุดในฐานะประธานหลักของวัด เห็นได้จากการวางตำแหน่งลงในผังจะอยู่ตรงศูนย์กลางของผังวัด ในขณะที่อาคารสำคัญรองลงมาในกลุ่มแรก คือ พระอุโบสถ พระวิหาร ซึ่งอาคารทั้ง 2 ประเภทนี้มักใช้คู่กับพระเจดีย์ พระมณฑป หรือพระปราสาทประธานอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ ทั้งนี้ ไม่ว่าวัดใดก็ตามมักเห็นอุโบสถ หรือ

วิหารวางตำแหน่ง อยู่ด้านหน้าของพระเจดีย์ (พระปรางค์ พระมณฑป) ในลักษณะแกนแนวดิ่ง เพื่อให้ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมได้หันหน้าไปยังพระพุทธรูปองค์ (สมคิด จิระทัศนกุล, 2543, น.28)

ประการที่สอง เขตสังฆาวาส หมายถึง ขอบเขตบริเวณพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดที่เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ มีองค์ประกอบดังนี้

1. กุฏิ คือ อาคารที่พระภิกษุสงฆ์ใช้เป็นที่อยู่อาศัย
2. หอฉัน คือ อาคารที่ใช้สำหรับฉันภัตตาหาร
3. กัปปียกุฏิ คือ โรงเก็บอาหาร
4. วัจจกุฏิ (เว็จกุฏิ) คือ อาคารสำหรับใช้ขับถ่าย
5. ห้องสรงน้ำ คือ ห้องชำระล้างร่างกาย
6. ชันดาพร คือ โรงรักษาไฟและตม่น้ำ
7. หอไตร คือ อาคารที่ใช้เก็บรักษาคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา
8. ศาลาการเปรียญ คือ อาคารที่ใช้เป็นที่เรียนหนังสือของพระภิกษุ

สามเณร

9. ศาลาบาตร คือ อาคารที่ใช้สำหรับตั้งบาตรพระ เพื่อให้ประชาชนนำอาหารมาใส่ไว้ก่อนนำไปถวายพระภิกษุ

10. ศาลาโรงธรรม (ธรรมศาลา) คือ โรงเทศนาธรรม

เขตสังฆาวาส กุฏิเป็นอาคารหลักสำคัญที่กำหนดโครงสร้างแผนผังของเขตสังฆาวาส ในเขตสังฆาวาสจะไม่มีกำหนดที่ตั้งของแต่ละอาคารให้สัมพันธ์กับเรื่องของทิศโดยตรง แต่จะขึ้นอยู่กับทิศทางเข้าหลักในเขตเป็นเกณฑ์ หากเป็นวัดราษฎร์ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว ในการวางผัง ส่วนวัดในเขตเมืองจะมีระเบียบแบบแผนที่ชัดเจนกว่าวัดราษฎร์ในชนบท โดยเฉพาะ วัดหลวงขนาดใหญ่จะกำหนดที่ตั้งและระบบของโครงสร้างผังเขตสังฆาวาสอย่างชัดเจน

ประการที่สาม เขตธรณีสงฆ์ หมายถึง เขตบริเวณพื้นที่เหลือจากการเป็นเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส ซึ่งกำหนดให้เป็นพื้นที่ใช้สอยเพื่อสาธารณะประโยชน์ เช่น เมรุ โรงเรียน ตลาด เป็นต้น (เรื่องเดียวกัน, 2543, น.32-33)

จะเห็นได้ว่าทั้ง 3 เขต นี้ เขตพุทธาวาส ถูกใช้เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะ เขตสังฆาวาสเป็นพื้นที่ส่วนตัวสำหรับพระภิกษุสงฆ์ เขตธรณีสงฆ์ใช้เป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับคนทั่วไป โดยเขตพุทธาวาสจะอยู่ทางด้านหน้าเสมอ

3.2 พุทธจักรวาลคติในการวางผังวัดล้านนา

วัดในเขตล้านนาต่างมีองค์ประกอบเช่นเดียวกับวัดทางภาคอื่นๆ ของไทย โดยแบ่งพื้นที่เขตของวัดเป็น 2 เขตหลัก ได้แก่ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส ลักษณะการวางผังวัดในล้านนา ให้ความสำคัญกับเขตพุทธาวาส ประกอบด้วยประตูเข้าเป็นประตูใหญ่ เรียกว่า ชุมประตูโขง พระเจดีย์เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า วิหารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และใช้เป็นที่ประกอบศาสนพิธี โบสถ์ใช้เป็นที่ทำสังฆกรรมของพระภิกษุสงฆ์ หอไตรเป็นที่เก็บคัมภีร์ต่างๆ ส่วนเขตสังฆาวาสในล้านนาไม่เน้นความสำคัญมากนัก ประการสำคัญ วัดในล้านนาไม่นิยม สร้างเมรุในเขตวัด แต่จะสร้างป่าช้านอกบริเวณเขตวัด

การวางผังตำแหน่งอาคารต่างๆ ของวัดในเขตล้านนา เน้นความสำคัญกับพระธาตุเจดีย์ เป็นหลัก โดยจะวางในตำแหน่งกึ่งกลางหรือจุดศูนย์กลางของวัด วิหารคือส่วนสำคัญรองลงมาซึ่งจะวางในตำแหน่งที่สัมพันธ์กับพระเจดีย์ กล่าวคือ วิหารจะตั้งอยู่ด้านหน้าพระเจดีย์ ในแกนเดียวกัน รวมทั้งวิหารจะต้องตั้งอยู่ในแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก ในระนาบเดียวกันจากชุมประตูโขงเข้ามายังวิหาร และเจดีย์ตามลำดับ ต่อจากนั้นจึงจะให้ความสำคัญต่อโบสถ์ และ หอไตร (วรลักษณ์ บุญยสุรัตน์, 2542, น. 23-24)

เมื่อกล่าวถึงพุทธจักรวาลคติในการวางผังวัดล้านนา มีองค์ประกอบหลักที่สำคัญ 6 ประการ ดังนี้

1. เจดีย์ ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาส วางอยู่ในแนวแกนศูนย์กลางของพระพุทธรูป เจดีย์เปรียบเหมือนเขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของจักรวาล ดังนั้นเจดีย์จึงถูกวางอยู่ตรงกลางผังพุทธาวาสเหนือตำแหน่งที่ตั้งของเขาพระสุเมรุซึ่งเป็นศูนย์กลาง หรือองค์เจดีย์ประธานของผังก็คือ สวรรค์ชั้นต่างๆ ได้แก่ เทวภูมิ 6 รูปพรหมภูมิ 16 อรูปพรหมภูมิ 4 และที่เหนือขึ้นไปจากสวรรค์ ก็คือนิพพาน

2. วิหารหลวง คือ สถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นองค์ประกอบสำคัญรองจากองค์เจดีย์ วิหารเปรียบได้กับศาลาการเปรียญในภาคกลาง และหอแจกของ ในภาคอีสาน วิหารหลวงเป็นวิหารหลักที่ตัวอาคารจะวางตามแนวแกนตะวันออก-ตะวันตกเสมอเพื่อมีผลต่อแสงและเงาอย่างสมดุล โดยในอดีตวัดในล้านนาจะใช้ลานทรายปูพื้นรอบเจดีย์และวิหาร ซึ่งลานทรายเป็นสัญลักษณ์แทนมหาสมุทรสี่พันนคร

การวางตำแหน่งเจดีย์ให้อยู่ตรงแนวแกนเดียวกับวิหารหลวง โดยให้วิหารหลวงหันหน้าไปทางทิศตะวันออก และให้พระเจดีย์อยู่หลังวิหารหลวงนั้นมีข้อดีคือ ผู้คนที่เข้าไปไหว้พระพุทธรูปที่เป็นองค์ประธานในวิหารหลวงนั้นจะมีโอกาสสักการบูชาทั้งองค์พระประธานองค์พระเจดีย์ และทิศที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ ประนิพพานไปพร้อมๆ กัน

3. วิหารทิศ หรือวิหารน้อย คือ วิหารที่สร้างออกมาทั้ง 4 ด้านของพระสถูปหรือเจดีย์ วิหารทิศเปรียบเสมือนเป็นทวีปทั้ง 4 ที่รายล้อมเขาพระสุเมรุ ได้แก่ อุดตกรูทวิปอยู่ทางทิศเหนือ ปุพพิทเททวิปอยู่ทางทิศตะวันออก อปรโคยานทวิปอยู่ทางทิศตะวันตก ชมพูทวีปอยู่ทางทิศใต้ เป็นดินแดนที่อยู่อาศัยของมนุษย์ และเป็นทวีปเดียวที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จมา

ประสูติ ตรัสรู้ และ สิ้นสอนเวไนยสัตว์ ดังนั้นวิหารด้านทิศใต้จึงเป็นวิหารที่มีความสำคัญ ซึ่งจะพบเห็นพระพุทธรูปองค์สำคัญประดิษฐานไว้

4. อุโบสถ คือ อาคารที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรมร่วมกัน เป็นอาคารขนาดเล็ก และตำแหน่งที่ตั้งของอุโบสถในผังวัดไม่มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน สาเหตุที่วัดในเขตล้านนา ไม่ให้ความสำคัญกับการสร้างอุโบสถไว้ทุกวัด เป็นเพราะชาวล้านนานิยมการบวชนเณรจึงทำให้เกิดการสร้างวิหารขึ้นมากกว่าอุโบสถ ถึงแม้ว่าอุโบสถจะเป็นสถานที่ใช้บวชตามพระวินัย แต่กลับกลายเป็นอาคารที่มีความสำคัญในลำดับรองลงไป

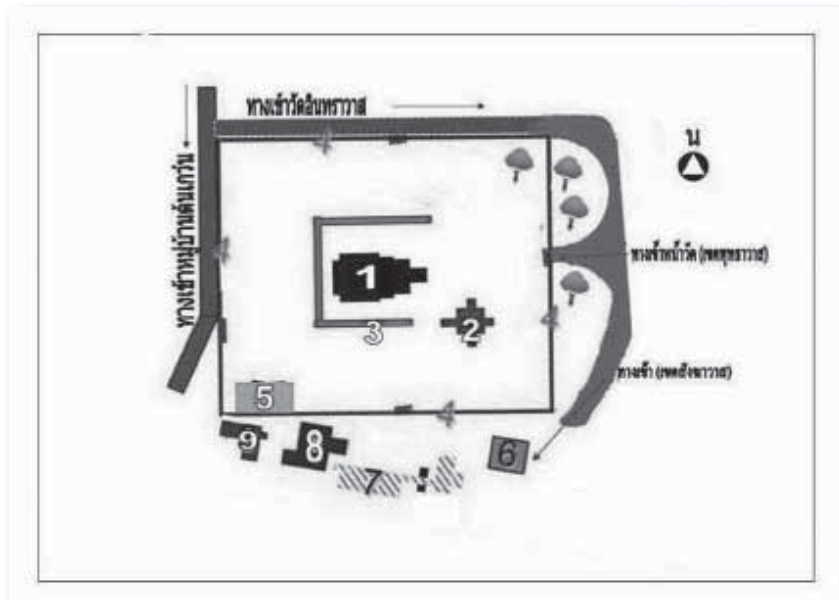
5. หอไตร หรือหอธรรม เป็นอาคารที่สร้างเพื่อเก็บรักษาพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์ต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา หอไตรล้านนามักตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาสต่างจากภาคกลางที่มักพบหอไตร ในเขตสังฆาวาส

6. กำแพงพุทธาวาส กำแพงพุทธาวาสในล้านนา คือ กำแพงที่กั้นรอบทั้งเขตพุทธาวาส มีประตูโขงเป็นทางสำหรับเข้าออก กำแพงพุทธาวาสเปรียบเสมือนกำแพงจักรวาล ส่วนทางด้าน ทิศตะวันออกมีประตูที่สำคัญเรียกว่า ชุมประตูโขง ที่เป็นเหมือนตัวเชื่อมต่อทางเดินเข้าสู่สวรรค์ โดยรูปแบบสถาปัตยกรรมและลวดลายประดับของชุมโขงนี้เปรียบเสมือนเป็นจักรวาลย่อยที่เป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลใหญ่ นั่นคือ ผังของวัดหลวง

3.3 พุทธจักรวาลคติในการวางผังวัดอินทราวาส อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจรูปแบบการวางผังวัดอินทราวาส (วัดต้นแก้ว) อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่พบว่า เขตของวัดแบ่งพื้นที่เป็น 3 เขต คือ เขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตธรณีสงฆ์ โดยผู้วิจัยมุ่งศึกษาเฉพาะเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส ซึ่งวัดอินทราวาสแบ่งเขตพุทธาวาสกับเขตสังฆาวาสออกจากกันอย่างชัดเจน องค์ประกอบในเขตพุทธาวาสของวัด

ประกอบด้วย พระวิหารทรงพื้นเมืองล้านนา ศาลาจัตุรมุข (มณฑปจัตุรมุข) ระเบียงคตรอบพระวิหาร กำแพงวัด และศูนย์อนุรักษ์โบราณวัตถุวัดอินทราวาส ส่วนในเขตสังฆาวาส ประกอบด้วย หอระฆัง กุฏิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ และหอนั่น ดังปรากฏในภาพดังกล่าว

ลักษณะการวางผังวัดอินทราวาส (วัดต้นแก้ว) อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

องค์ประกอบสำคัญของวัด ได้แก่

1. พระวิหารทรงพื้นเมืองล้านนา
2. ศาลาจัตุรมุข (มณฑปจัตุรมุข)
3. ระเบียงคตรอบพระวิหาร
4. กำแพงพุทธาวาส
5. ศูนย์อนุรักษ์โบราณวัตถุวัดอินทราวาส
6. หอระฆัง

7. กุฏิสงฆ์
8. ศาลาการเปรียญ
9. หอนั่น

ที่มา : การเก็บข้อมูลภาคสนาม เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2556

จากภาพดังกล่าว แสดงให้เห็นลักษณะการวางผังวัดอินทราวาส อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ โดยตำแหน่งและพื้นที่บริเวณรอบวัด มีอาณาเขตติดต่อกับสภาพแวดล้อม ดังนี้

ทิศเหนือ จากกำแพงวัดทางเหนือ เป็นถนนทางเข้าวัดอินทราวาส ห่างจากกำแพงวัด ขึ้นไปทางทิศเหนือประมาณ 100 เมตร คือ ถนนหางดง-สะเมิง หมายเลขทางหลวง 1269

ทิศใต้ นอกกำแพงพุทธาวาสทางใต้เป็นเขตสังฆาวาส ประกอบด้วย หอระฆัง กุฏิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ และหอนั่น ห่างจากเขตสังฆาวาสของวัด คือ บ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน ต้นแก้ว

ทิศตะวันออก เป็นทางเข้าหน้าวัด นอกกำแพงวัดสามารถพบเห็น ต้นตาลขึ้นอยู่ ห่างออกไปทางทิศตะวันออกประมาณ 100 เมตร คือ คลองชลประทาน และถนนวงแหวนรอบนอกเมืองเชียงใหม่ หมายเลขทางหลวง 121

ทิศตะวันตก จากกำแพงวัดทางด้านทิศตะวันตก ติดกับทางเข้าหมู่บ้านต้นแก้ว

การวางผังวัดอินทราวาส มีลักษณะผังแบบแกนเดี่ยว กล่าวคือ วัดอินทราวาสมีการออกแบบผังพุทธาวาสที่มีเพียงศาลาจัตุรมุข (มณฑป-จัตุรมุข) และพระวิหารทรงพื้นเมืองล้านนาวางเรียงอยู่บนแนวแกนหลักประธานเพียงแนวเดียว ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาสของวัดอินทราวาส มีลักษณะแบบชิดข้าง โดยเขตพุทธาวาส

และเขตสังฆาวาสจะวางประกบชิดกันและต่างหันหน้าไปทางหน้าวัด ซึ่งเขตสังฆาวาสของวัดอินทราวาสจะวางประกอบอยู่ทางด้านซ้ายของเขตพุทธาวาส

เนื่องจากพุทธจักรวาลคติในการวางผังวัดล้านนานั้นมีองค์ประกอบหลักที่สำคัญ 6 ประการ ได้แก่ เจดีย์ วิหารหลวง วิหารทิศ อุโบสถ หอไตร และกำแพงพุทธาวาส ซึ่งผู้วิจัยได้เปรียบเทียบองค์ประกอบของการวางผังจักรวาลคติในวัดทั่วไปกับวัดอินทราวาส เพื่อให้เห็นความเหมือนและความแตกต่าง ดังนี้

1. เจดีย์ ใช้เป็นหลักประธานของวัดในเขตพุทธาวาส ในล้านนาให้ความสำคัญกับพระธาตุที่บรรจุอยู่ภายในเจดีย์มากกว่ารูปแบบของเจดีย์ โดยเจดีย์ถือเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า แต่วัดอินทราวาสไม่ปรากฏองค์เจดีย์ที่เป็นหลักประธานสำคัญของวัด

2. วิหารหลวง ชาวล้านนานิยมสร้างวิหารมากกว่าอุโบสถ วัดอินทราวาสมีพระวิหารทรงพื้นเมืองล้านนาตั้งอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของเขตพุทธาวาส ซึ่งการวางตัวของอาคารนั้น ได้หันหน้าตามแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก

3. วิหารทิศ หรือวิหารน้อย ที่สร้างออกมาทั้ง 4 ด้าน ของพระสถูปหรือเจดีย์ที่เปรียบเหมือนทวีปใหญ่ทั้ง 4 ไม่ปรากฏในวัดอินทราวาสแต่อย่างใด

4. อุโบสถ วัดอินทราวาสไม่มีอุโบสถ เมื่อมีการทำสังฆกรรมพระภิกษุสงฆ์ของวัด จะไปร่วมกันทำสังฆกรรมที่วัดบ้านพ่อน ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

5. หอไตร หรือหอธรรม ไม่ปรากฏเช่นกัน พบเพียงตู้เก็บพระไตรปิฎก และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภายในพระวิหารทรงพื้นเมืองล้านนาเท่านั้น ซึ่งสันนิษฐานว่า สาเหตุที่วัดไม่มี หอไตร หรือหอธรรม อาจเนื่องมาจากพื้นที่อันจำกัดของวัด

6. กำแพงพุทธาวาส วัดอินทราวาสมีกำแพงพุทธาวาสซึ่งทำหน้าที่แบ่งเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาสออกจากกัน โดยกำแพงก่อด้วยอิฐก้อนใหญ่ไม่ฉาบปูน ข้างบนมีปล่องคล้ายกำแพงเมืองโบราณ แต่ทางเข้าประตูหลักในเขตพุทธาวาสจะไม่มีซุ้มประตูโขง

ส่วนเขตสังฆาวาสของวัดอินทราวาสตั้งอยู่ทางทิศใต้ของเขตพุทธาวาส โดยที่ตั้งของอาคารในเขตสังฆาวาสนี้จะไม่ถูกกำหนดไว้ตายตัว โดยเขตสังฆาวาสของวัดอินทราวาสจะมีพื้นที่ ติดกำแพงวัด ซึ่งมีการเว้นพื้นที่เปิดโล่ง และปลูกต้นไม้บังเขตสังฆาวาสไว้ ส่วนประตูทางเข้า เขตสังฆาวาสปรากฏรูปสิงห์จำนวน 3 ตัว โดย 2 ใน 3 ตัว เป็นรูปสิงห์ที่สร้างขึ้นใหม่

4. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

เมื่อวิเคราะห์โดยภาพรวม การวางผังวัดอินทราวาส เน้นการใช้สอยมากกว่าใช้แนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาโดยตรง กล่าวคือ ในเขตพุทธาวาสของวัดอินทราวาส สร้างศาลาจัตุรมุข (มณฑปจัตุรมุข) เพื่อเป็นที่พักพระบรมธาตุศรีจอมทอง สร้างระเบียงคดขึ้นมาเพื่อรองรับผู้คนที่เข้ามาทำบุญที่วัด เพราะพระวิหารทรงพื้นเมืองล้านนาค่อนข้างแคบ สร้างลานทรายที่มีได้มีเองตามธรรมชาติ เพื่อเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ เห็นได้จากประเพณีการขนทรายเข้าวัดเนื่องในวันสงกรานต์เป็นประจำทุกปี นอกจากนี้ยังสร้างกำแพงวัดที่ไม่สูงเกินไปเพื่อกันสัตว์เช่นวัวเข้าไปในเขตวัด ส่วนในเขตสังฆาวาสของวัดอินทราวาสก็เช่นกัน มิได้เน้นแนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยา หากแต่เน้นการใช้สอยมากกว่าและมีได้มีข้อกำหนดตายตัวในการวางองค์ประกอบของผังในเขตนี้ หากแต่วางเพื่อความสะดวกในการอยู่อาศัยตั้งแต่เดิมกฎีสงฆ์ของวัดอินทราวาสอยู่รวมในเขตพุทธาวาส แต่เพื่อความเป็นระเบียบเหมาะสม ทางกรมศิลปากรจึงรื้อกุฏิภายในเขตพุทธาวาสออกไปสร้างใหม่นอกกำแพงเขตพุทธาวาส

เนื่องจากวัดอินทราวาสเป็นเพียงวัดราษฎร์ จึงมิได้ใช้แนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาดังเช่นวัดหลวง และมีได้วางผังวัดตามแบบอย่างของภาคกลางอย่างชัดเจน เพราะวัดราษฎร์ในล้านนามีลักษณะเฉพาะในการจัดวางผังวัด ดังนั้น การวางผังวัดอินทราวาสอาจเป็นไปตามการวางผังวัดล้านนาโดยใช้คติพระรัตนตรัย โดย วรลัญจก์ บุญสุรัตน์ (2544) ได้กล่าวถึงวัดในล้านนามีสถานที่ประดิษฐาน “ช่วงแก้วทั้งสาม” ได้แก่ พระพุทธพระธรรม พระสงฆ์ โดยองค์เจดีย์และพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า พระธรรมคัมภีร์ต่างๆ รวมถึงหอไตร (หอธรรม) เป็นสัญลักษณ์แทนพระธรรม ส่วนสัญลักษณ์แทนพระสงฆ์ นั่นคือ พระสงฆ์ ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา ซึ่งสัญลักษณ์ของพระรัตนตรัยทั้งหมดนี้ตั้งอยู่ในวัด

ในแง่หนึ่งจึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่า การวางผังวัดอินทราวาสซึ่งเป็นวัดในเขตล้านนานั้นก็มีการวางผังวัดที่แสดงให้เห็นถึงความหมายในเชิงสัญลักษณ์ขององค์ประกอบในวัด นั่นคือ พระรัตนตรัยเช่นกัน เห็นได้จากวัดอินทราวาสมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่เป็นองค์พระประธานภายในพระวิหารทรงพื้นเมืองล้านนา อันเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า มีตู้เก็บพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์แทนพระธรรม และมีพระสงฆ์ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาอาศัยอยู่ภายในวัดอินทราวาสเป็นสัญลักษณ์แทนพระสงฆ์

จะเห็นได้ว่า สาเหตุส่วนหนึ่งที่สามารถแทนค่าสัญลักษณ์และตีความตามแนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาได้แตกต่างกันไปนั้น เนื่องจากผู้ที่ได้ศึกษามักไม่ตั้งคำถามกับข้อสมมติฐานต่อการใช้นิเวศวิทยาพุทธจักรวาลวิทยา โดยส่วนใหญ่มักอาศัยการตีความจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หรือปกรณ์ต่างๆ เป็นหลักเพียงอย่างเดียว โดยมีได้ดูสภาพแวดล้อม บริบทเงื่อนไขความเป็นจริงทางสังคมประกอบไปด้วย

อย่างไรก็ตาม เรื่องราวเกี่ยวกับพุทธจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์ต่างๆ ล้วนแสดงถึงความเชื่อของมนุษย์ที่มีต่อจักรวาล ซึ่งเป็นการอธิบายวิธีคิดและปรัชญาทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเวียนว่ายตายเกิดของสิ่งมีชีวิตในภพภูมิทั้ง 3 อันได้แก่ กามภูมิ รูปภูมิ และอรุณภูมิ และถึงแม้ว่าจะมีการตีความแนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาที่มีต่อการวางผังวัดแตกต่างกันไป แต่อย่างน้อย ความเชื่อเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาก็สามารถเป็นคำตอบพื้นฐานว่าชีวิตคืออะไร โดยเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตและในอนาคตจะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับการกระทำและกรรมอันเป็นเหตุและผลซึ่งกันและกัน ซึ่งเรื่องพุทธจักรวาลวิทยายังเป็นสิ่งที่รองรับการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์อีกด้วยนั่นเอง

สำหรับข้อเสนอแนะจากบทความนี้ เนื่องจากวัดอินทราวาส (วัดต้นแก้ว) อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่เป็นโบราณสถานอันเก่าแก่และมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก ดังนั้นภาครัฐจึงควรส่งเสริมในเรื่องการบูรณปฏิสังขรณ์มากยิ่งขึ้น ควรรื้อฟื้นประเพณีการแห่พระบรมธาตุศรีจอมทองมายังวัดแห่งนี้เป็นประจำทุกปี เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้และสืบสานประเพณีอันดีงามต่อไป หากมีผู้ต้องการศึกษาแนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยา ควรศึกษาการวางผังวัดหลวงอื่นๆ มากกว่าวัดราษฎร์ เนื่องจากจะได้แนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาในการวางผังวัดได้อย่างชัดเจนและครอบคลุมมากกว่า ควรศึกษาเปรียบเทียบการวางผังวัดหลวงในภาคต่างๆ ของไทยร่วมด้วย เนื่องจากจะได้ข้อมูลที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นหากมีผู้ต้องการศึกษาแนวคิดเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาที่ปรากฏในการวางผังวัดใดๆ ก็ตาม ควรศึกษาสภาพแวดล้อมและบริบทเงื่อนไขทางสังคมประกอบไปด้วย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทางด้านวิชาการหลายแขนง

บรรณานุกรม

- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ เนื่องในงานมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร). (2550). **พุทธจักรวาลวิทยา**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. (2539). **สารานุกรมพระพุทธศาสนา** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรล์ญจก์ บุญยสุรัตน์. (2542). **รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษารูปแบบวิหารทรงปราสาทในเขตภาคเหนือ**. เชียงใหม่: ภาควิชาศิลปไทย คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วรล์ญจก์ บุญยสุรัตน์. (2544). **วิหารล้านนา**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่. (2535). **วัดสำคัญของนครเชียงใหม่**. เชียงใหม่: ผู้แต่ง.
- สมคิด จิระทัศนกุล. (2543). วัด: **พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อนุ เนินหาด. (2545). **100 ปี อำเภอหางดง**. เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์.

สัมภาษณ์

- คุณตวง คำชาย ผู้ดูแลวัดอินทราวาส อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่, 13 มีนาคม 2558
- พระจันทร์ จุกกวโร เจ้าอาวาสวัดอินทราวาส อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่, 12 มีนาคม 2558
- พระอดุลสีลภิตดี เจ้าอาวาสวัดธาตุคำ อำเภอเมืองเชียงใหม่, 16 มีนาคม 2558
- อาจารย์สนั่น ธรรมธิ สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 17 มีนาคม 2558